

LIVIA IACOB
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Lumea poetică și disoluția realității: cazul Roland Giguère

Le monde poétique et la dissolution de la réalité: le cas de Roland Giguère

Mots-clés: littérature canadienne de langue française; modernité poétique canonique/européenne; surréalisme; œuvre poétique – œuvre d’art totale

Résumé: *Le monde poétique et la dissolution de la réalité: le cas de Roland Giguère* s’intéresse tout premièrement à la spécificité de la lyrique québécoise vers la deuxième moitié du XXe siècle. La littérature canadienne de langue française représente un défi majeur pour le lecteur de nos jours: en découvrant une nouvelle culture et ses idoles esthétisants, il arrive à réinterpréter la condition de la modernité poétique canonique, à voir européenne. Roland Giguère – le poète-illustrateur, le poète-peintre surréaliste, l’éditeur et l’imprimeur de Montréal – constitue un bon exemple pour ce genre d’étude: la manière dont il transforme l’œuvre poétique en œuvre d’art totale, accablante doit être aussi prise en compte par le public roumain.

Lumea poetică metamorfozată într-o interfață a disoluției realității nu constituie, cum s-ar putea crede la o primă și superficială vedere, exclusiv apanajul postmodernismului care, în materie de „armură” terminologică, asociază liricii multe din locurile comune ale ariei arhitecturale, de pildă deconstrucția realului, cea care ne interesează în mod deosebit aici. Cu privire la această problemă, un punct de vedere interesant și original se afirmă astăzi în cadrul literaturilor aflate încă într-un proces de constituire, de autoanaliză și căutare a valorilor intrinseci, dincolo de modelul canonic consacrat, în speță cel european. Și nu ne referim neapărat la spațiile minoritare, chiar periferice – deși acestea pun, de regulă, diagnosticul unor stări de fapt care au modificat, finalmente, însăși soarta literaturii universale ca întreg –, ci la spațiile în care literatura se scrie într-o limbă a culturii mari, consacrate.

Vom urmări în continuare, ajutându-ne de exemplul unuia dintre cei mai adulți și, în egală măsură, controversați scriitori suprarealiști din perioada postbelică, Roland Giguère, metamorfozarea profundă a percepției despre real/realitate în lirica de secol XX din perspectiva poeziei canadiene de limbă franceză. Aceasta se afirmă, în contrapondere modelului european¹, prin uniunea dintre forța de sugestie a verbului – semn poetic primordial, creatorul de lume lingvistică – și impactul vizual al graficii, indiferent de forma pe care autorul o alege ca să-i slujească mai bine intențiile textuale. Scriitorul ales este cu atât mai important cu cât s-a afirmat ca un „caz” în adevăratul sens al cuvântului: el nu a ținut niciodată să construiască o importantă operă poetică, ci să transforme poezia în produs artistic de sine stătător, în obiect a cărui realitate înlocuiește, altfel spus, realitatea obiectivă pentru că o respinge prin însăși existența lui. Interiorul ființei

¹ Bazat, la majoritatea poezilor canonici, exclusiv pe impactul cuvântului scris asupra ochiului și, mediat pe această cale, asupra gândirii metaforico-imagistice a cititorului.

umane, conștiința, dar și inconștientul, visele, afectele, chiar trăirile halucinogene devin exotic fascinante prin ineditul condiției lor, fiindcă poemele se preschimbă în cărți-obiect, câștigă plasticitate: preluând, în esență, idei ce se regăsesc încă din buna tradiție romantică, Roland Giguère respinge lumea exterioară, refuză să „înfățișeze” pur și simplu chipul existenței obiective a individului și o înlocuiește cu o lume ce devine poetică prin obiectualitatea înalt estetizantă a cărților sale.¹

O scurtă incursiune în biografia acestuia ni-l înfățișează, după finalizarea studiilor la École supérieure Saint-Viateur (1944-1947), în postura de student la secția dedicată gravurii și litografiei de la École des arts graphiques din Montréal, între anii 1947 și 1950, apoi la École Estienne din Paris, între 1954 și 1955. În 1949, după ce a debutat cu trei poeme în revista *Ateliers d'arts graphiques* (*À quoi bon continuer?*, *Attendons sans mourir*, *Rien n'est impossible*), a întemeiat Editura Erta unde a și publicat, de altfel, mai multe volume de versuri și câteva albume de grafică, până în 1959 ilustrând îndeosebi ediții de lux din poezia canadiană. Roland Giguère a participat la efervescența culturală a perioadei postbelice din postura de adept și ideolog al suprarealismului, dorința lui de căpătâi fiind aceea de a transforma cărțile pe care le publică în adevărate obiecte de artă (unele dintre ele sunt concepute sub forma unor caligrame extinse). În acest scop, s-a dedicat destul de tânăr și tipografiei, multe din volumele de poezie proprii ori ale prietenilor beneficiind de tehnicile recente din domeniul litografiei, picturii, sculpturii, fotografiei sau chiar al graficii tipice revistelor și afișelor pentru expoziții, fapt care le-a impus în spațiul literelor canadiene, transformându-le într-o bucurie a minții și a ochiului deopotrivă.

Cu suprarealismul Roland Giguère a intrat în contact mai întâi prin intermediul mediului artistic pe care îl frecventa, fiind una din figurile de primă scenă ale boemei din Montréal alături de pictori ca Gérard Trembley sau Léon Bellefleur. Mișcare contestatară cu precădere în câmpul pictural, acesta va da naștere celebrului manifest din istoria recentă a artelor Québec-ului, *Refus global*, conceput de Paul-Émile Borduas și semnat de cincisprezece artiști, o dată cu care debutează și o vastă polemică în jurul revistelor *Le Devoir* și *Cité libre*, unde se concentra în anii '50 opoziția la duplessism: scriitorul angajat în realitatea politică a timpului său devenea atunci, pentru prima dată pe tărâm canadian, un subiect de interes general. Tot atunci a luat naștere și conceptul de *poezie de țară*, susținut de Gaston Miron, Fernand Ouellette și Paul-Marie Lapointe, la care s-a raliat în *Âge de la parole* și Giguère. Acesta din urmă, departe de a fi asimilabil strict unui curent literar, a făcut mereu eforturi pentru a-și personaliza opera *in extremis*, căutând în dramele interioare cheia creației durabile și autentice. Lumea poetică, în cazul său, se poate impune doar inventariind reguli de disoluție, mergând până la respingerea totală a realității și retragerea în turnul de fildeș al cuvintelor ce ne conțin și devin, prin aceasta, o memorie vie a clandestinelor noastre încercări de a spori „taina” căutării sensului. Giguère însuși avea să declare mai târziu despre această perioadă: „Je me souviens des années '50 comme d'un mouvement d'effervescence extraordinaire, il y avait quelque chose de clandestin dans ces activités que menaient alors quelques

¹ Vezi, pentru edificare, www.collectionscanada.gc.ca – pagina dedicată scriitorului-grafician.

groupes isolés. C'était, on le sait, la Grande Noirceur. Nous étions un peu comme des taupes qui creusions un tunnel vers la lumière". Scriitorul profesionist, literatura ca vocație, ca încununare a unei existențe sunt deci omniprezente în priplururile sale, livești și nu numai. În antologiile de mai târziu imaginea acestuia va simboliza *poetul* prin excelență, creatorul de lumi lingvistice supraviețuind, în posteritate, *numai* prin opera sa textuală, așadar eludând speculațiile psihologice care s-ar putea face pornindu-se de la zona adevărului biografic.

Între 1957 și 1963, a început o călătorie în Franța în timpul căreia și-a continuat studiile dedicate litografiei și s-a împrietenit cu André Breton. A fost acela momentul demarării unei intense și fructuoase colaborări cu grupul Phases și membrii marcanti ai mișcării suprarealiste: la început, Roland Giguère, mai timid decât alți congeneri, a publicat mai multe poeme alăturându-se grupului internațional Cobra¹, ai cărui membri îi împărtășeau pasiunea pentru conjugarea poemului cu arta vizuală. Anul 1955 a marcat debutul unei perioade intense de expoziții, atât în Canada, cât și în străinătate, când scriitorul Giguère avea să devină un nume recunoscut datorită artistului plastic Giguère, care se bucura de atenția publicului de specialitate și colabora la numeroase publicații de specialitate din întreaga lume, printre care *Phantomas* și *Edda* din Bruxelles, *Phases* și *La Brèche* din Paris, *Documento sud* din Milano, *Boa* din Buenos Aires și, nu în ultimul rând, *Liberté*, *La Barre du jour* sau *Possibles*. Din spatele unui destin în care aroganța nu este niciodată trucață, ci statuată în multe aserțiuni drept condiție *sine qua non* a geniului care întotdeauna se desparte *voluntar* de ceilalți, poetul care își pictează cuvintele se delimitează o dată pentru totdeauna de generația din care face parte și pe care, prin gesturile sale, o promovează curajos nu de puține ocazii. Modestia, obositoare, o considera un semn de slăbiciune intelectuală. De aceea se așează *dincolo de* ceilalți, cu rafinamentul omului activ pe mai multe planuri, cu eleganța și supremația regale aparținându-i amorului, celui care se situează, nietzschean, „dincolo de bine și de rău”.

În anii '50 începea așa-numita perioadă „l'âge de la parole”, denumire rămasă celebră în Canada francofonă grație volumului omonim al lui Roland Giguère, deși avea să capete rezonanțe istorice profund diferite de intenția auctorială originară. I-au fost publicate în zorii acelei epoci, la Erta, *Trois pas*, un poem ilustrat cu patru gravuri de Conrad Trembley și apărut în doar treizeci de exemplare, *Les Nuits abat-jour* însoțit de colajele lui Albert Dumouchel și, în 1951, *Midi perdu* cu ilustrații de Gérard Trembley, toate dovedind dorința sa de a atinge opera de artă care se poate desăvârși grație uniunii dintre literaritate și vizualitate în forme și nuanțe completându-se și transformându-se – sub aspect estetic – reciproc. După cum observa Françoise Chamblas, de-a lungul celor trei poeme se resimte acut influența lui Paul Éluard: titluri, formule magice, incantatorii se adaugă rețelei tematice asociind privirea ca modalitate de cunoaștere erotică, fertilitatea iubire-foc, uniunea contrariilor diurn/nocturn, lumini/umbre și culminează prin cultivarea unui vizionarism doar în aparență de sorginte suprarealistă. Poetul renunță la orice

¹ Acest nume reprezintă o prescurtare alcătuită din primele litere ale cuvintelor Copenhaga, Bruxelles și Amsterdam, locații unde se desfășurau întâlnirile scriitorilor și pictorilor mai sus-menționați.

atitudine teatrală pentru că dorește să i se dezvăluie cititorului „NU/et sans remords/dans le reflet des mains croisées” și devine, la fel ca în cazul modelului francez, un „magician al verbului”, un clarvăzător deținător de premoniții cosmice. Se regăsesc în aceste poeme de largă respirație (poeme-cărți) câteva din datele originalității scriitorului-grafician: ele vor fi strategic înscenate de către un straniu protagonist în interiorul jocului identitar pe linia pronominală *eu – tu*, care trădează, în ciuda numelor proprii aruncate în text sau a apariției unor personaje parodice, un grad foarte ridicat de interiorizare. În mare, o asemenea voce dă replica folosirii în exces a unor procedee literare lipsite de subtilitate, chiar a unor metafore preluate de-a gata de către scriitorii cu care Roland Giguère intrase în polemică, „obișnuite” pe care le acuză de imoralitate creatoare, considerându-le o marotă dăunătoare spiritului.

O postură asemănătoare se regăsește și în *Yeux fixes* sau *L'Ébullition de l'intérieur*, volum alcătuit din douăzeci și opt de pagini de meditații lirico-filozofice și un poem introductiv care a atras atenția exegeților încă de la versul de deschidere, al cărui caracter revoluționar („Je suis debout”) își va pune amprenta ideologică asupra unei întregi generații. Mai puțin decât metaforizarea îl interesează aici pe Giguère să-și expună modul singular de a gândi poezia, apoi să descrie efectul magic pe care aceasta îl produce în gândirea virtualului receptor. Scriitura „sobră și autoritară”, cum o catalogase Suzanne Paradis, nu eludează însă dreptul la fantezie al acestor poeme în proză, la evaziunea în interior, în sălașurile ultime ale ființei purtând și aici amprenta fascinației dovedite de suprarealiști pentru sondarea inconștientului: „L'oriflamme se déploie comme une fenêtre qui s'ouvre. L'oriflamme-flamme, celui que nous avons tissé de notre insomnie, devient un point d'appui, un point de repère pour nos voyages lointains, sans itinéraire, sans carte géographique, sans autre boussole que la pointe vibrante du cœur constamment en éveil”. Umorul completează tabloul unei poetici în care metaforele ostentative nu deranjează prin abundență, ci surprind prin frumusețea imageriei aglomerându-se în enumerări tot mai dinamice: „Je me dis qu'avec un peu de patience tout finira bien par marcher, même les baobabs, même les châteaux, même les pyramides, même le pain, même les fenêtres, même le sphinx; même le sable mou deviendra sable mouvant, // avec la patience du sommeil”.

Înspre o tematică nouă în raport cu preocupările de până atunci ale lui Roland Giguère se va modela lirica sa din *Adorable Femme des neiges*, culegere de lux tipărită tot la Editura Erta în timp ce scriitorul se afla într-o călătorie la Aix-en-Provence. Apărută în doar douăzeci de exemplare și ilustrată de autorul însuși, ea cuprinde douăsprezece poeme în manuscris și șase reproduceri prin serigrafie, toate dedicate femeii și suitei de afecte pe care aceasta o trezește în conștiința creatoare, ca în *Poème II*: „Pour ta réalité offerte/mille légendes dorées pour ta beauté secrète/une ceinture d'astres légers”. Poezia-ofrandă, fuziunea între spațiile cosmice și ritmurile neprotocolare ale intimității marchează totodată o distanțare de vis, o apropiere de misterul din real și, paradoxal doar pentru unii, de magia rutinei. Asocierea metaforică dintre femeie și zăpadă o transformă pe ființa iubită într-un *axis mundi*, o face să devină inima pulsând a lumii verbale în fața căreia orice tip de cunoaștere se vede forțat să abdice, dat fiind că „nous appartenons à tous les futurs/puisque ta

réalité est possible/puisque tu es réelle/au cœur des neiges éternelles/je laisse mon dernier regard/à l'orée de ta beauté". Și totuși cât de încărcată de ireal rămâne, de fapt, această realitate a poetului grafician, ale cărui versuri sunt contaminate de imaginarul pictural și ale cărui schițe iau forma unor poeme... În paralel cu folosirea pe spații extinse a parodiei și calamburului, se constată aici și înclinația spre tradiție, spre sintaxa clasică, rima, teme atent preluate din romantism și simbolism fiind concurate de unele mărci ale modernității, precum „succesiunea eterogenă a metaforelor raportându-se la același obiect”, cum avea să noteze André Brochu.

Antologia *La Main au feu 1949-1968* apare în colecția „Retrospective” de la Hexagon, fiind urmată în 1978 de volumul *Forêt vierge folle* cu care aceeași editură își va inaugura colecția „Parcours” dedicată operelor complete. Ea cuprinde perioada de creație dintre anii 1949 și 1960, incluzând atât *Pouvoir du noir* din 1966, cât și *Naturellement* din 1968, dar aduce și texte inedite, care completează tabloul celor apărute până în acel moment pe spezele autorului și în periodice. Imaginea nucleică din majoritatea textelor incluse aici, atât picturală, cât și verbală, incumbă o natură simbolică: vulcanul reprezintă verbul care instituie lumea poetică prin izbucniri de foc, adică prin limbajul care-l poate „arde” pe cel ce-l mănuieste. Dar el este, în egală măsură, un semn al ambivalenței: Max Fadin arată că pentru Roland Giguère vulcanul-limbaj poetic e și loc al incandescenței, și risc al pietrificării în constrângeri și academisme. Multe sunt, de altfel, elementele care-și modifică substanțial substratul conotativ: negrul, de pildă, capătă valențe ale pozitivului, este originea ființei (increat, inconștient, neființă etc.) și a ființării prin însuși actul scrisului („vraiment ce noir est capital en ce soir miniature”). Publicarea acestui volum omagial după refuzul poetului de a primi Premiul Guvernatorului general din Canada, pe care-l considera un simbol politic demn de a fi respins, a dat naștere unei întinse polemici în *Devoir*, *Relations* și *Liberté* care avea să-l impună drept voce reprezentativă pentru generația din care face parte.

Opera de maturitate a lui Roland Giguère se realizează ideii că suprarealismul a fost un „indispensabil rezervor de negativitate”, dar o negativitate a revoltatului care se folosește de imagini șocante sau de inovații formale, de muzicalitatea poemului din pură dorință de comunicare. Cum în contextul postbelic din Canada revoluției poetice îi corespunde o revoluție politică, Roland Giguère se vede nevoit să-și remodeleze atât viziunea, cât și atitudinea față de discursul liric, fie angajându-l, fie detașându-l, după caz, de orice posibilă formă de recuperare ideologică. Un exemplu notabil în acest sens este conținut în poemul *La main du bourreau finit toujours par pourrir*, unde revolta individuală duce la o profetie a colectivității, cu referire contextuală la cazul Duplessis: „la grande main qui nous cloue au sol/finira par pourrir/les jointures éclateront comme des verres de cristal/les ongles tomberont//la grande main pourrira/et nous pourrons nous lever pour aller ailleurs”.

Preocupat în permanență de modul de relaționare cu cititorii săi, căci își întemeiază opera și recomandă apoi lectura ei *numai* în contextul dublei influențe, Roland Giguère leagă metamorfozările specifice lumii poetice de intimitatea raportului literatură-grafică-cititor. Opera privită prin prisma influenței majore pe care o poate avea asupra comportamentului uman, în primă instanță asupra comportamentului de lectură și al înțelegerii acesteia în chip diferit de percepția

existentă (să spunem, în urmă cu doar douăzeci de ani față de momentul la care facem referire, în contextul interbelic, de pildă), apoi autorul ca formator de opinii, lansându-și considerațiile pentru a „ataca” inocența oricărui tip de cititor, iată doar câteva constructive obsesii. Chiar și atunci când își mustră virtualul lector sau îl atenționează, scriitorul canadian păstrează o doză de autoironie condimentată cu revoltă care ne face să-l simpatizăm.

Respectând justa distanțare temporală, trebuie să-i acordăm scriitorului-grafician Roland Giguère drepturile cuvenite: un pionierat canadian al revoltei în materie de gust, căci gustul nu înseamnă numai decît bunul-gust, ci o înclinație inexplicabilă și de necontrolat către acel ceva din spatele măștilor textuale... Interesat îndeosebi de redarea cât mai fidelă cu putință a trăirilor intime și a stărilor de conștiință extreme, imposibil de a fi descrise printr-un limbaj coerent, adecvat realului, el se dovedește a fi, după cum avea să scrie Claude Gauvreau, „l'un des premiers poètes au Canada à avoir mis l'accent sur le monde intérieur de l'homme. Les éléments de la nature qui se retrouvent dans son œuvre se situent entre eux suivant les relations recréées et bizarres du rêve. Giguère n'est pas un artiste figuratif d'après modèle, il est un figuratif d'imagination”. Viziunea lui asupra lumii poetice în care realitatea se comprimă, dacă nu chiar se dezintegrează devenind un poem pictural sau, alteori, o sculptură în versuri, trebuie salutată cu atât mai mult cu cât s-a născut simultan cu afirmarea pleneră a avangardei europene și oarecum în anticamera postmodernismului, când efortul pentru disoluția realității în opera poetică o transformă pe aceasta din urmă în produs artistic de sine stătător, total și acaparant, intrând în circuitul literaturii universale sub semnul regenerării prin negație.

BIBLIOGRAFIE:

- Biron, Michel *et alii*, *Histoire de la littérature québécoise*, Boréal, Montréal, 2007.
- Gauvreau, Claude, „Les livres de la muse. Roland Giguère, poète du Nouveau-Monde”, în *Le Haut-Parleur*, vol. II, nr. 30 din 28 iulie 1951.
- Giguère, Richard, „D'un équilibre impondérable à une violence élémentaire. Évolution thématique de la poésie québécoise 1935-1965: Saint-Denys Garneau, Anne Hébert, Roland Giguère et Paul Chamberland”, în *Voix et Images du pays*, 1973.
- Giguère, Roland, *3 pas*, cu gravuri de Conrad Tremblay, Erta, Montréal, 1950.
- Giguère, Roland, *Yeux fixes ou L'Ébullition de l'intérieur*, Erta, Montréal, 1951.
- Giguère, Roland, *Adorable Femme des neiges. Poèmes*, cu ilustrațiile autorului, Erta, Châteaunoir, 1959.
- Giguère, Roland, *L'Âge de la parole. Poèmes 1949-1960*, Éditions de l'Hexagone, colecția „Rétrospectives”, Montréal, 1965.
- Giguère, Roland, *La main au feu 1949-1968*, Éditions de l'Hexagone, colecția „Rétrospectives”, Montréal, 1973.
- Hamel, Réginald, John Hare, Paul Wyczynski, *Dictionnaire des auteurs de langue française en Amérique du Nord*, Fides, Montréal, 1989.
- Paradis, Suzanne, „Connaissance personnelle du poète Roland Giguère”, în *Le Soleil*, vol. 71, nr. 138 din 8 iunie 1968.